

“Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından” “Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine” Dünya Bankası’nın Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı

Banu METİN*

Özet: Bu çalışmada, Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa yaklaşımında, yapısal uyum politikalarından Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi’ne ve bu Çerçeve’nin bir parçası olarak öne çıkan Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin geliştirilmesine uzanan süreç analiz edilmeye çalışıldı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’nın yeniden inşa edilmesi amacıyla çok amaçlı bir kalkınma kurumu olarak kurulan Dünya Bankası, kalkınma ile yakından ilişkili olan yoksulluk sorununa zaman içinde farklı yaklaşımlar geliştirdi. Neoliberal politikaların hâkimiyet kazandığı 1980’li yıllarda, kamu harcamalarının azaltılması, finansal serbestlik, ithalatın serbestleştirilmesi gibi uygulamalarla makro ekonomik istikrarın ve ekonomik büyümenin sağlanacağı öngörüldü. Yoksulluk sorununun çözümü ise ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesine bağlandı. Dünya Bankası öncülüğünde uygulanan neoliberal yapısal uyum politikaları, gelişmekte olan ülkelerin gelir dağılımı ve yoksulluk sorununu ağırlaştırdı. Bu süreçte, başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası finans kuruluşlarının meşruiyetleri tartışılır hale geldi. 1990’lı yıllara gelindiğinde, Dünya Bankası kalkınma kavramının sosyal boyutuna daha fazla vurgu yapmaya başladı. Kalkınmanın sosyal boyutunun ihmal edilmesiyle ekonomik büyümenin sürdürülemeyeceği yönünde bir anlayışa işaret eden gelişmelerle 1990’lı yılların sonunda Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi yaklaşımı tanıtıldı. Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi yaklaşımı, kalkınmaya bütüncül bir bakış açısı getirmektedir. Bu yaklaşımın hayata geçmesi için Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri girişimi başlatıldı. Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri girişiminin ve bir bütün olarak Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi yaklaşımının Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa bakış açısında gerçek bir yön değişimini yansıtır yansıtmadığına ilişkin tartışmalar günümüzde devam etmektedir.

* Arş. Gör. Dr. Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,

Anahtar kelimeler: Dünya Bankası, Yoksulluk, Yapısal Uyum Politikaları, Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi, Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri

From “The Structural Adjustment Policies” To “The Comprehensive Development Framework” The Approach Of The World Bank To The Poverty Problem

Abstract: In This Paper, The World Bank’s approach to poverty in the process from the structural adjustment policies to the Comprehensive Development Framework and to the Poverty Reduction Strategy Papers, which are the main components of this Framework, is tried to be analysed. The World Bank, founded as a multi-purpose development institution with the object of the reconstruction of Europe after the World War II, has developed different approaches to the poverty problem which is closely related to the deveopment issue. In 1980s when the neoliberal policies had an important role in the world, it was thought that macroeconomic stabilization and economic growth could be achieved through the policies such as reducing public expenditure, financial liberalisation and liberalisation of imports. The solution of the poverty problem linked to the economic growth. Neoliberal structural adjustment policies implemented by the leadership of the World Bank worsened the income distribution and poverty problems in developing countries. In this process, the legitimacy of international financial institutions began to be discussed. In 1990s, the World Bank increasingly started to address the social dimension of the development issue. At the end of the 1990s, the Comprehensive Development Framework was introduced by the World Bank, along with the approach that address the economic growth without the social dimension of development could not be maintained. The Comrehensive Development Framework brought a more inclusive approach to the development issue. To implement this approach, Poverty Reduction Strategy Papers initiative was launched. The discussions regarding whether the shift in the World Bank’s poverty approach is real or not has continued today.

Keywords: The World Bank, Poverty, Structural Adjustment Policies, Comprehensive Development Framework, Poverty Reduction Strategy Papers

Giriş

Yoksulluk konusu, özellikle 1980’li yıllardan itibaren uluslararası finans kuruluşlarının izledikleri politikalarla bağlantılı olarak tartışılmaya başladı. Dünya Bankası ve IMF’nin neoliberal yapısal uyum politikaları kapsamında az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uyguladıkları politikalar, söz konusu ülkelerde sosyal harcamaların kısılmasına, çeşitli sektörlerde uygulanan sübvansiyonların azaltılmasına ya da tamamen kaldırılmasına neden oldu. Uygulandıkları ülkelerde, işsizlik oranlarının artması, gelir dağılımının bozulması ve yoksulluk sorununun derinleşmesi şeklinde sonuçlar doğuran yapısal uyum politikaları, başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası kuruluşlara yönelik tepkileri de beraberinde getirdi. Bu süreçte uluslararası finans kuruluşları ciddi bir meşruiyet krizi ile karşı karşıya kaldı.

1990’lı yıllara gelindiğinde uluslararası kuruluşların yoksulluk sorununu gündemlerine daha yoğun bir şekilde almaları, farklı tanımlamalar ve bakış açıları ile sorunun çok boyutlu yapısına işaret etmeleri, geline süreçte yoksulluğun ciddi boyutlara ulaştığının önemli bir göstergesidir. 1990’lı yıllarda birçok uluslararası toplantının ana gündemini yoksulluk sorunu oluşturmuştur. Örneğin, 1995 yılında Kopenhag’da gerçekleştirilen Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi’nde yoksulluğun yok edilmesinin insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu olduğu kabul edilmiştir (Özdek, 2002: 2). Birleşmiş Milletler de 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu ile birlikte, hem yoksulluğun tanımında hem de yoksulluğa yaklaşımında daha geniş bir bakış açısı benimsemiştir. Yoksulluk, sadece gelir yoksulluğu olarak değil, ortalama yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık olanaklarından yeterli düzeyde yararlanamama anlamında insani yoksulluk biçiminde daha geniş kapsamlı olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın konusunu Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa yaklaşımı oluşturmaktadır. Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa yaklaşımı, yapısal uyum politikalarının uygulandığı 1980’li yıllardan günümüze uzanan süreçte değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, öncelikle, bir kalkınma bankası olarak Dünya Bankası’nın kalkınmadaki rolü üzerinde durulmaktadır. Daha sonra, 1980’li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal yapısal uyum politikaları kapsamında Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa bakış açısı değerlendirilmektedir. Son olarak, Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa bakış açısında bir yön değişimini beraberinde getiren Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi yaklaşımı ve bu yaklaşımın bir parçası olarak Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri girişimi incelenmektedir.

Bir Kalkınma Bankası Olarak Dünya Bankası

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından 1944 yılında Bretton Woods kasabasında yapılan Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı sonucunda kuruldu. Söz konusu iki kardeş kuruluş, İkinci

Dünya Savaşı’nın neden olduğu yıkım sonrasında Avrupa’yı yeniden inşa edebilmek ve dünyayı ekonomik bunalımlardan kurtarmak için finans sağlama çabasının bir parçası olarak ortaya çıktı (Stiglitz, 2006: 32). Küresel ekonomik istikrarın sağlanmasından IMF sorumlu iken; Dünya Bankası, hükümetlere ve özel sektöre finansal destek, risk garantisi, teknik yardım ve politika önerisi sağlayan çok amaçlı bir kalkınma kurumu olarak gelişti. Dünya Bankası, pek çok hükümetle yakın ilişkiler içinde olduğu, krediye ulaşımı geniş kapsamlı politika koşullarına bağlayabildiği ve kalkınma tartışmalarını şekillendirmede kendisine güç sağlayan bilgi üreten ve yayan bir role sahip olduğu için önemli bir kaldıraç gücüne sahiptir (Bienefeld, Ruckert, 2009: 5).

1950’lilerden sonra Dünya Bankası uluslararası kalkınma işbirliği alanında güçlü bir oyuncu haline geldi. Bununla birlikte, Dünya Bankası’nın kaldıraç gücünü önemli ölçüde yükselten ve yol, baraj gibi altyapı projelerine verilen kredilerden yapısal uyum kredileri adı altında daha kapsamlı kredilere doğru hareket etmesine olanak tanıyan olay 1980’lerin başındaki “Üçüncü Dünya Borç Krizi” idi (Bienefeld, Ruckert, 2009: 6). 1980’lerde zayıf ekonomi yönetiminin kötüleştirdiği, bölge ülkelerini içine alan ve ekonomik durgunluğun yaşandığı kayıp on yıl olarak da anılan bir döneme neden olan Latin Amerika’da baş gösteren borç krizi, finansal krizler arasında ağır hasarlar bırakan krizlerden ilkiydi (Rodrik, 2011: 95).

Üçüncü Dünya Borç Krizi sonrasında, üretimin, ticaretin ve finansın organizasyonunda geniş kapsamlı sonuçları içeren stratejik kararların içinde derin bir biçimde yer alır hale geldiğinden, bu durum kaçınılmaz bir şekilde Dünya Bankasının faaliyetlerini politize etti. Dünya Bankası’nın, faaliyetlerinin politize olmasıyla ilgili riskleri kabul etme konusunda daha istekli olması ile 1980’li yıllarda Amerika’da ve İngiltere’de neoliberal hükümetlerin iktidara gelmesi arasında güçlü bir ilişki olduğunu da belirtmek gerekir (Bienefeld, Ruckert, 2009: 7). Bu dönemde, Amerika’da Ronald Reagan’ın, İngiltere’de ise Margaret Thatcher’in liderliği altında bir politik yön değişiminin ortaya çıkmasının serbest piyasa ideolojisi dönemini ortaya çıkardığı görüşü yaygınlaştı. Bu ideolojik yön değiştirmenin büyük ölçüde uluslararası kuruluşların yoğunlaştıkları alanları etkilediği iddia edildi. Joseph Stiglitz, bu yeni liderlik altında Bankada, Robert McNamara’nın liderliği sırasında Bankaya katılmış olan Hollis Chenery de dâhil bir grup kalkınma ekonomistinin işten çıkarılmasıyla bir tasfiye gerçekleştiğini iddia etti (Blackmon, 2008: 184).

1980’li yıllarda egemen hale gelen neoliberal ekonomi politikaları ile devleti kalkınma sürecinin merkezine koyan ve altyapının oluşumundan sorumlu tutan, geleneksel savaş sonrası Keynesyen kalkınma modelinden vazgeçildi. Savaş sonrası dönemde, bankalar, fonlarını proje kredilerinde öncelikle kamu kalkınma ajansları aracılığıyla geniş çaplı altyapı projelerine kanalize etmekteydi ve ithal ikameci modeli desteklemekteydi. Ancak, bu savaş sonrası uzlaş, büyüyen ekonomik dengesizlikler, artan uluslararası sermaye akımı ve Amerika ve onun başlıca ticari ortakları arasında artan gerilimle yönetilemez hale gelen Bretton Woods sisteminin çöküşüyle çözülmeye başladı. Bu çerçevede, resmi kalkınma tartışmalarındaki

paradigma değişimini hızlandıran iki önemli gelişmeye işaret etmek gerekir. Birincisi, yoğunlaşan rekabetçi baskı ortamında Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık çok uluslu şirketlerinin gelişmekte olan dünyaya yatırım yapmaya başlamalarıdır. İkincisi ise, Bretton Woods sisteminin çöküşünü takip eden ekonomik karışıklık ve gelişmekte olan ülkelerin Dünya Bankası ve IMF’nin desteği ve yardımı ile yatırımda buldukları yeni doğan sanayilerin büyük bir kısmının yaşama kabiliyetini tahrip eden petrol kriziydi (Bienefeld, Ruckert, 2009: 7).

1980’li yıllara gelindiğinde, Dünya Bankasında devletin, kamu sahipliğinin, aşırı düzenlemelerin kalkınma önündeki başlıca engeller olduğunu ve çözüm için serbest piyasanın anahtar olduğunu öne süren yeni bir uzlaşma oluştu. Borç krizinin Dünya Bankasının kaldıraç gücünü önemli ölçüde yükselttiği 1980’lerin başında, Ronald Regan Dünya Bankası’na, görevinin piyasanın büyümesini desteklemek olduğunu söylemişti. Bu dönemde yapısal uyum kredileri, uluslararası sermaye akışına dayanan ekonomik büyümeyi teşvik edici bir politika ortamının oluşmasını sağlamak için tasarlanan neoliberal gündemin desteklenmesinde kullanılacak önemli bir araç olarak devredeydi (Bienefeld, Ruckert, 2009: 7).

1980’li Yıllar Ve Neoliberal yapısal Uyum Politikaları

1980’li yıllarda Dünya Bankasının öncülüğünde uygulanan neoliberal yapısal uyum politikaları genel olarak ithalatın serbestleştirilmesi, finansal serbestlik, özelleştirme, kamu yatırımlarının azaltılması gibi, 1980’li yılların sonunda Washington Uzlaşması olarak adlandırılan politikaları içermektedir.

Yukarıda sözü edilen politikalar başlangıçta, borç krizini aşmak ve ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için mücadele eden Latin Amerika ülkelerinin içinde bulunduğu zorlu koşullara cevap vermek amacıyla 1980’li yılların başında geliştirildi. Aynı politika paketi daha sonra 1980’li ve 1990’lı yıllardaki uygulamalara hâkim olan Washington Uzlaşması olarak kurumsallaştırıldı. Washington Uzlaşması teriminin mimarı ekonomist John Williamson’a göre, Washington Uzlaşması makroekonomik ihtiyatlılık, dış uyum ve iç serbestlikten yanadır. Bununla birlikte, Washington Uzlaşması’nın daha kapsayıcı bir tanımı, hükümetin ekonomiye asgari müdahalesi, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, ticari serbestlik, mali disiplin, faiz oranlarının serbest bırakılması, devlet sahipliğindeki kuruluşların özelleştirilmesi, bağımsız merkez bankaları gibi diğer önemli politikaları da içermektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede yapısal uyum politikaları aracılığıyla uygulanan Washington Uzlaşması, 1980’lerin ortalarında Dünya Bankasının standart politika aracı haline geldi. Yapısal uyum politikalarının merkezinde yer alan başlıca iki amaçtan ilki, makroekonomik düzeyde, istikrar politikalarının kısa dönemde enflasyonunun, ödemeler dengesi ve bütçe açıklarının kontrol altına alınmasını garanti edeceğinin düşünülmesiydi. İkincisi ise mikroekonomik düzeyde kaynakların küresel piyasalardan gelen işaretlerle uyumlu olarak dağıtılması aracılığıyla uzun dönem verimlilik kazanımlarına ulaşılmasıydı (Ruckert, 2006: 43).

Yapısal uyum politikaları, yoksulluğun azaltılması için de bir ön şart olarak tasarlandı. Yapısal uyumun yoksullukla iki şekilde mücadele edeceği öngörüldü. Birincisi, piyasa çarpıklıklarının azaltılması “zenginlerin gelirlerinin düşmeye ve yoksulların gelirlerinin artmaya başladığı”, uyumun verimliliği ve eşitliği artırdığı bir duruma yol açacaktı. İkincisi, eğer yapısal uyum sonuç olarak ekonomik büyümeyi artırırsa yoksullukla mücadele kuşkusuz daha kolay bir girişim olacaktır. Yapısal uyumun büyümeye yardımcı olacağı ve büyüme “yoksullara yardım etmede en etkin yol olarak düşünüldüğü için”, yapısal uyumun yoksulluğu azaltmada gerekli olduğu savunuldu (Vetterlein, 2007: 519).

1980’den 1994’e kadar olan dönem, dünyanın en az gelişmiş ülkeleri için kalkınma politikasının amacı ile ilgili güçlü bir kesinlik bilincinin olduğu bir dönemdi. Kalkınma politikasının amacı hızlı ve sürekli bir ekonomik büyümenin başarılmasıydı. Bu amaç, tartışmasız olarak kabul edildi ve sadece Dünya Bankasının kardeş kuruluşu IMF tarafından değil, aynı zamanda Washington temelli politika düşünürlerinin ve yapımcılarının bakış açılarının da merkezinde yer aldı. Bu dönemde kişi başına düşen Gayri Safı Millî Hâsıla kalkınmanın güçlü bir ölçütü olarak görüldü. Hızlı oranda bir üretim artışı olmaksızın, diğer amaçlara ulaşamayacağı ve geçmişte kazanılan başarıların sürdürülemeyeceği anlayışından hareketle öncelik ekonomik büyümeye bağlandı (Pender, 2001: 398).

Dünya Bankası ve IMF’nin söz konusu dönemdeki müdahalesi, sadece doğu bloğu ülkelerinde değil, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, devlet yanlısı modeli benimseyen birçok ekonominin karşısında kendi oluşturdukları politikaları ile önemli ölçüde politize oldu. Örneğin, Alt Sahra Afrika’daki birçok ülke, korumacılıktan vazgeçmeleri yönünde teşvik edildi. Bu kalkınma modeli, şartlılık aracılığıyla Dünya Bankası ve IMF tarafından desteklendi. 1979’da şartlılığı ilk öneren kişi Dünya Bankası Başkanı Robert McNamara idi. McNamara şartlılığı, finansal yardımları, Dünya Bankası tarafından önerilen bir dizi politikanın benimsenmesine bağlayarak ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı destekleyen bir fikir olarak tanımladı. Şartlılık, yapısal uyumun tanıtılması aracılığıyla uygulandı. 1980’lerde ve 1990’larda Dünya Bankasından, IMF’den ve bölgesel kalkınma bankalarından sağlanan krediler, bağış yapanlardan sağlanan yardımlar, genellikle geniş kapsamlı ekonomik politika reformlarının (Dünya Bankası modeliyle uyumlu) uygulanması için alıcı ülke tarafından yapılan anlaşmaya şartlı hale geldi. Bu durum, şüphesiz, gelişmekte olan ülkelerin kendi modellerini tecrübe etme kapasitelerini önemli ölçüde sınırladı. Paul Krugman, yarım yüzyılı korumacı politikalar izleyerek geçiren hükümetlerin aniden serbest piyasa akımına yakalandıkları bu sürecin pek çok kişi için, küresel kapitalizmin yeni bir çağının başlangıcı ile aynı anlama geldiğini belirtmektedir (Pender, 2001: 399, 400).

Enflasyon oranlarını azaltmada ve kamu harcamalarını kontrol etmede uygulandığı ilk yıllardaki makroekonomik başarılarla rağmen, yapısal uyum politikaları başlangıcından itibaren, ortaya çıkardığı büyük sosyal maliyetler ve sosyal anlamda istikrarlı toplumlar yaratmadaki başarısızlığı nedeniyle özellikle sivil

toplum aktörleri tarafından şiddetli bir şekilde eleştirildi. Sonuç olarak, 1980’li yıllar, pek çok kalkınma yorumcusu/eleştirmeni tarafından kalkınmada kayıp on yıl olarak adlandırıldı (Ruckert, 2006: 43).

Yoksulluk tartışmalarının 1990’lı yıllardan itibaren ağırlıkla, yapısal uyum programlarının değişik ülkelerde yoksulluk üzerinde yarattığı etkiler üzerinde odaklandığı görülmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde ve ülke deneyimlerinin kıyaslanmasında çeşitli güçlükler bulunmaktadır. Yapısal uyum programlarının yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerini tespit edebilmenin önündeki temel engellerden ilki, sağlıklı veri kaynaklarına ulaşmadaki güçlüklerdir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, yapısal uyum politikaları uygulanmamış olsaydı ortaya çıkacak durumla ilgilidir. Yapısal uyum politikaları öncesinde uygulanan politikaların yoksulluk üzerindeki etkilerine ilişkin verilerin yetersizliği bu noktada önem kazanmaktadır. Ayrıca, yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerindeki etkilerini diğer etki unsurlarından ayırıştırmanın güçlüklerini ve bu programların değişik sektörler, bölgeler ve ülkeler üzerinde ve zaman içinde aynı etkileri ortaya çıkarmayacağını da kabul etmek gerekir (Şenses, 2006: 184-186).

Yapısal uyum politikalarının yoksulluk üzerindeki etkilerinin belirlenmesinde yukarıda belirtilen güçlükler olmakla birlikte, söz konusu politikaların uygulandığı birçok ülkede gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluk oranlarının arttığına işaret eden deneyimler yaşandı. Söz konusu ülkelerde kalkınma beklenenden yavaş oldu ve ekonomik büyüme yaşandığında, toplum kesimleri bu büyümeden aynı oranda yararlanmadılar. Piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde ciddi sorunlar yaşandı. Latin Amerika’nın büyük bölümünde ise 1990’ların başında yaşanan kısa süreli bir ekonomik büyümenin ardından durgunluk ve gerileme baş gösterdi. Bu ülkelerde, büyüme seviyesi 1950’ler ve 1960’lardaki ithal ikameci dönemin büyüme seviyesinden daha iyi değildi. Nitekim 1960’lardaki yıllık %5,4 ortalama ile karşılaştırıldığında, 1990’lardaki yıllık ortalama %2,9’luk ekonomik büyüme sınırlı kalmaktaydı (Stiglitz, 2006: 107).

IMF ve Dünya Bankası programlarının yoksulluk üzerindeki etkilerinin incelendiği bir çalışmada, büyümenin yoksulluğu azalttığı ancak, yapısal uyum kredilerinin büyüme üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğuna ilişkin bir kanıt ulaşılamadığı belirtilmektedir. Aynı çalışmada, yoksulların, yapısal uyum kredilerinin daha az olduğu ülkelerdeki ekonomik büyümeden, yapısal uyum kredilerinin daha çok olduğu ülkelerdeki ekonomik büyümeye oranla daha fazla yararlandıkları tespit edilmektedir. Çalışmada yapısal uyum kredilerinin yoksulluğun büyüme esnekliğini azalttığı sonucuna ulaşılmaktadır (Easterly, 2001: 15). 1980’lerin sonu ve 1990’ların başında, büyüme oranlarındaki bir artışın ve yoksulluktaki bir düşüşün yapısal uyum kredileri aracılığıyla başarılmamış olduğu açığa çıktı. Tam tersine, Latin Amerika’da örneğin, 1980-1989 arasında yoksulluk %27-32 arasında yükseldi. Ek olarak, gelir dağılımı da bozuldu. Bu durumda, yoksulluk yeniden tartışma gündemine girdi ve 1990’ların başında yaygın hale geldi (Vetterlein, 2007: 519).

Yapısal uyum politikaları uygulayan ülkelerin birçoğunda kamu harcamaları içinde, başta eğitim harcamaları olmak üzere, sosyal harcamaların payında önemli bir azalma görüldü. Meksika’da örneğin, sosyal sektör harcamalarındaki kısıntılar, diğer kamu harcamalarına kıyasla daha yüksek boyutlara ulaştı. 1982-1986 döneminde eğitim yatırımları %18, sağlık yatırımları ise %36 oranında azaldı. Latin Amerika ülkelerinde, 1980’li yıllarda insanların büyük çoğunluğunun yaşam standartları belirgin bir biçimde kötüleşti. Kolombiya, Uruguay ve bir ölçüde de Kosta Rika ve Şili dışında kalan ülkelerde, gelir dağılımı daha da bozulurken yoksulluk oranları arttı. Özellikle, beslenme ve eğitim alanındaki olumsuz gelişmeler birçok ülkede çocukların yapısal uyum programlarından en çok etkilenen kesimler arasında yer almasına neden oldu (Şenses, 2006: 196-199).

Bir kalkınma kuruluşu olarak, Dünya Bankasının yoksulluk sorunu ile nasıl mücadele edeceği stratejisi de ortaya çıkan gelişmeler çerçevesinde bir ölçüde değişikliğe uğradı. IMF ve Dünya Bankasının ortak bir yayını, 1980’lerde, Bankanın yoksulluğu azaltma amaçlarının uzun dönem büyümenin temelleri olan yapısal değişim ve makroekonomik istikrarı yakalamak için ekonomik uyuma odaklanma tarafından çoğu zaman gölgelendiğini kabul etmekteydi. Nitekim 1980’lerin sonuna doğru, Banka ve diğer kalkınma kuruluşları, ekonomik ve yapısal uyumun yoksullar üzerindeki sonuçlarını azaltmak için harekete geçmeye başladılar (Blackmon, 2008: 184).

1990’lı Yıllar Ve “Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi”

Dünya Bankası’nın 1990 yılında Yoksulluk adıyla yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu, gelişmekte olan dünyadaki yoksulluğu, bir diğer ifadeyle dünyanın en yoksullarını konu edinmektedir. Rapor, yoksullar için kayıp on yıl olarak adlandırılan 1980’lerde, yoksulların gelirlerindeki artış ve beş yaş altı ölümlerde, ilköğretime giriş oranlarında ve diğer bazı sosyal göstergelerde iyileşme gibi bir takım olumlu gelişmelere işaret etmekle birlikte, özellikle Alt-Sahra Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde gelirlerin düştüğünü ve yoksulluk oranlarının arttığını kabul etmektedir. Yoksullara yönelik politikaların sorgulandığı bu dönemde, 1990 Dünya Kalkınma Raporu, politikaların yoksulluğun azaltılmasına nasıl katkıda bulunacağını araştırmaktadır (World Bank, 1990: 2).

1990 Dünya Kalkınma Raporu, yoksullukla ilgili hızlı ve siyasi olarak sürdürülebilir bir ilerlemenin aynı derecede önemli iki unsura sahip bir stratejinin izlenmesiyle başarılmasının mümkün olduğunu öne sürmektedir. Bunlardan ilki, yoksulların en kıymetli varlığı olan işgücünün üretken kullanımını geliştirmektir. Bunun için, piyasa teşviklerini, sosyal ve siyasi kuruluşları, altyapıyı ve teknolojiyi harekete geçiren politikalar gerekmektedir. İkinci önemli unsur ise yoksullara temel sosyal hizmetleri sağlamaktır. Bu noktada özellikle, temel sağlık bakımı, aile planlaması, beslenme ve temel eğitimin önemli olduğu belirtilmektedir. Bu iki unsurdan biri olmaksızın diğerinin yeterli olmayacağına işaret edilmektedir.

İşgücünün üretken kullanımının geliştirilmesiyle yoksullar için fırsatlar sağlandığı; sağlık ve eğitime yapılan yatırımlarla da yoksulların yeni olanaklardan tam anlamıyla yararlanması mümkün olduğu belirtilmektedir. Endonezya’da ve Malezya’da bu yaklaşımın beslenme, beş yaş altı ölümler ve temel eğitimdeki hızlı iyileşmelerle birlikte yoksulluk oranlarının önemli bir ölçüde azalmasını beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır. Raporda yer alan önemli bir diğer husus da bu iki kısımdan oluşan strateji benimsense bile dünyadaki yoksulların büyük bir kısmının, gelirlerdeki mevsimsel değişiklikler, ailede geçimi sağlayan kişinin ölümü, kıtlık ya da makroekonomik şoklar gibi çeşitli nedenlerle yoksulluğu yaşamaya devam edeceğidir. Bu nedenle de söz konusu temel stratejinin tamamlayıcısı olarak, yoksulluğun azaltılmasına yönelik kapsayıcı bir yaklaşımın, iyi hedeflenmiş transfer harcamalarından ve güvenlik ağlarından oluşan bir programı gerektirdiği üzerinde durulmaktadır (World Bank, 1990: 3).

1990 Dünya Kalkınma Raporu’nda vurgulanan hususlar, 1990’lı yıllara gelindiğinde Dünya Bankası’nın birçok önemli konuda daha farklı ve daha az ideolojik bir tutum geliştirmeye çalıştığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Aşırı ve sürekli hale dönüşebilecek geçiş maliyetlerinden kırılgan nüfus kesimlerini korumak, Güney Kore ve Tayvan’ın başarılı kalkınmalarında devletlerin oynadığı önemli rolü tanımak ve daha sonra 1997 yılında Dünya Kalkınma Raporu’nun “Değişen Bir Dünyada Devlet” adıyla yayınlanması bu değişimin bir yansıması olarak görülebilir (Bienefeld, Ruckert, 2009: 11). Söz konusu Rapor, ekonomik ve sosyal anlamda sürdürülebilir kalkınmanın devlet olmaksızın mümkün olmadığını belirtmektedir. Burada devlet, bundan elli yıl önce olduğu gibi sosyal ve ekonomik kalkınmanın merkezinde büyümeyi doğrudan sağlayan bir aktör olarak değil; bir ortak, katalizör ve kolaylaştırıcı olarak ele alınmaktadır. Rapor’da dünyanın değiştiği ve onunla birlikte ekonomik ve sosyal kalkınmada devletin rolüne ilişkin düşüncenin de değiştiği belirtilmektedir. Ekonomilerin küresel entegrasyonunun ve teknolojik değişimin devletler için yeni ve farklı roller anlamına geldiği ve bu noktada devletin kolaylaştırıcı ve düzenleyici rolünün önem kazandığı vurgulanmaktadır (World Bank, 1997: 1, 2).

Yukarıda belirtilen hususları, Washington Sonrası Uzlaşması (Post-Washington Consensus) çerçevesinde değerlendirmek de mümkündür. 1990’lı yıllarda, Dünya Bankası’nın daha ılımlı bir tutum geliştirmesinde etkili olan ve daha önce ifade edildiği gibi Washington Uzlaşması’nın bir parçası olarak kabul edilen yapısal uyum politikalarına yönelik artan tepkiler, sadece bu kuruluşların dışından ve sivil toplum örgütlerinden değil, bizzatıhi kuruluşlar içinden de yükseldi. Nitekim 1996-2000 döneminde Dünya Bankası’nda baş ekonomist olarak görev yapan Joseph Stiglitz, Washington Uzlaşması’nın bazı varsayımlarının eleştirisinde ve alternatif olarak Washington Sonrası Uzlaşması’nın telaffuz edilmesinde en etkili ses oldu. Bu yeni uzlaşmanın entelektüel omurgası kısmen, Stiglitz’in piyasa başarısızlıkları ile ilgili akademik çalışmalarına dayanmaktadır (Ruckert, 2006: 43, 44). Washington Sonrası Uzlaşması’nda, piyasa aksaklıklarının giderilmesi ve piyasa

sisteminin bir bütün olarak verimliliğinin artırılması için devletin ekonomi üzerinde bazı müdahalelerde bulunması kabul edilmektedir (Parasız, 2005: 286). 1990’ların sonundaki koşullar altında, resmi neoliberal kalkınma politikası tartışmaları başarılı bir piyasa ekonomisini desteklemek için devrede olması gereken kurumsal ve sosyal kuruluşlara yönelik giderek artan bir ilgiyi beraberinde getirdi. Bu durum, neoliberal yeniden yapılanmanın ortaya çıkardığı çelişkileri uzlaştırabilecek daha etkin sosyal kurumlar oluşturarak, neoliberalizme “insani bir yüz” ya da “maske” kazandırmanın amaçlanması şeklinde değerlendirmelere neden oldu. Bu doğrultuda, ekonominin ilkelerini doğuştan kusursuz olmayan gerçek dünyaya uygularken dikkat edilmesi gereğine ilişkin Joseph Stiglitz’in görüşlerinden faydalanarak Banka, piyasayı etkinleştiren bir düzenleyici çerçeve yaratmaktan sorumlu daha müdahaleci bir devlet düşüncesini kucaklar göründü (Bienefeld, Ruckert, 2009: 12).

1990 yılında yayınlanan Dünya Kalkınma Raporu’nda vurgulanan yoksulluğun azaltılmasına yönelik kapsayıcı bir yaklaşımın gerekliliği, 1999 yılında Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn tarafından geliştirilen Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi ile somut bir nitelik kazandı.

Wolfensohn, 1996 yılında göreve geldiğinde Bankaya yönelik eleştiriler ve finansal sıkıntılar başta olmak üzere Banka bir dizi zorlukla karşı karşıyaydı. Wolfensohn’un ilk girişimi, Bankanın kalkınma paradigmasını, kalkınmadaki rolünü ve dış dünyadaki meşruluğunu yenilemeyi amaçlayan Stratejik Sözleşme’nin (Strategic Compact) hazırlanmasıydı. Bu sözleşme, sosyal kalkınma yaklaşımının oluşturulması üzerinde çok önemli bir etkiye sahip oldu. Bu sözleşmeyle bağlantılı olarak, bir sosyal kalkınma yaklaşımı hazırlamak için Sosyal Kalkınma Çalışma Grubu oluşturuldu. Söz konusu Çalışma Grubu tarafından hazırlanan rapor, hâlihazırda yapılmakta olan çeşitli sosyal politika eylemlerini özetledi ve sosyal gündemi ilerletmek için bir dizi öneri getirdi. Bu önerileri takiben çeşitli kurumsal değişiklikler yapıldı. Ocak 1997’de, Sosyal Kalkınma Ağı (Social Development Network) kuruldu. Aralık 1997’de, Yoksulluğun azaltılması ve Ekonomik Yönetim (Poverty Reduction and Economic Management) birimiyle birlikte, sosyal konular üzerine çalışmak konusunda bir girişimin başlatılması konusunda anlaşma sağlandı. Ayrıca, 1997’ye kadar bölgelerde oluşturulan Sosyal Kalkınma Birimleri’nin bölge temsilcileri ile bir Sosyal Kalkınma Kurulu oluşturuldu. Bu Kurul, banka operasyonlarında katılımcılık, sosyal analiz ve cinsiyet gibi temel konuları bütünleştirerek; her ülkedeki ve her bölgedeki temel sosyal sorunları tespit ederek; Bankanın işleri içerisine sosyal kalkınmayı dâhil ederek ve sivil toplum kuruluşları ile çalışarak Sosyal Kalkınma Ağı için bir altyapı sağlamaya çalıştı (Vetterlein, 2007: 528). Bu gelişmeler, 1999 yılına gelindiğinde Wolfensohn tarafından tanıtılan Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi öncesinde Banka’da sosyal kalkınma kavramını öne çıkaran önemli gelişmelerdi. Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi, Washington Sonrası Uzlaşması’nın en görünen politika aracı olan yoksulluğu azaltma stratejilerinin işlev gördüğü bir politika çerçevesi olarak tanımlanabilir. Dünya Bankasına göre,

Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi, sosyal, yapısal, insani, ekonomik, çevresel ve finansal olmak üzere kalkınmanın bütün unsurlarının karşılıklı olarak birbirine bağlı olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi, hem kalkınma stratejisinin sahibi hem de kalkınma stratejisini yöneten gelişmekte olan ülkelerin liderliğinde, yoksulluğun azaltılmasına odaklanan uzun dönemli bütünsel bir stratejiyi desteklemektedir. Bu stratejide, uluslararası finans kuruluşları kalkınma sürecinde bir paydaş olarak rol üstlenmektedirler (Ruckert, 2006: 44, 45).

Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi içinde tasarlanan programlarla Dünya Bankası ve IMF’nin yoksulluk konusuna farklı bir yaklaşım sergilemesi öngörüldü. Yoksulluğun azaltılmasında yoksul ülkeler sürece doğrudan dâhil edilmeliydi. Şüphesiz, uluslararası finans kuruluşlarının ülke sahipliğini merkeze alan politikalara odaklanmalarında etkili olan birçok önemli faktör vardı. Örneğin, IMF ve Dünya Bankası tarafından daha önce belirlenen programlarla ilgili önemli sorunlardan biri, bu programlarda ülke katılımının yeterli düzeyde mevcut olmadığı ve bu nedenle, ülkelerin başarıya katıldıklarını hissetmediklerine ilişkin farklı toplum kesimlerinde oluşan kanaatti. Bir başka ifadeyle, bu programlar bazı üye ülkeler tarafından yukarıdan aşağıya inisiyatifler şeklinde algılandı. Pek çok hükümet dışı kuruluş da politikaların oluşturulmasında daha geniş çaplı bir ülke sahipliğini ve daha katılımcı bir yaklaşımı destekledi. İkincisi, ülke sahipliğini öne çıkaran politikaların Dünya Bankasının ve IMF’nin politikalarına yönelik eleştirilerin azalmasına neden olacağı ve yoksulluk oranları ve diğer sosyal göstergeler iyileşmediğinde ülkelerin daha çok sorumluluk almalarına imkân tanıyacağına ilişkin varsayımı. Bu eleştirileri cevaplama ihtiyacı özellikle, 1999’da Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü Toplantısı sırasındaki ve birçok IMF ve Dünya Bankası yıllık toplantılarındaki gösteri ve ayaklanmalardan sonra açığa çıktı. Pek çok gözlemcinin Dünya Bankası’nın ve IMF’nin aynı görevlere ve amaçlara sahip oldukları yönündeki yaygın görüşü de söz konusu kuruluşların yeni politika çerçevesini koordine etmeleri için itici bir güç oluşturdu (Blackmon, 2008: 189).

Yeni Binyılın Başında, Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesinin Bir Parçası Olarak Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgeleri (YASB)

1990’lı yıllarda Dünya Bankasının kalkınma konusunu bütüncül bir yaklaşımla öne çıkarması ve bu noktada yoksulluğun azaltılmasının Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi içinde başlıca hedeflerden biri olması, esasında, hem ekonomik büyümenin tek başına yoksulluğu azaltmada yeterli olmadığını hem de kalkınmanın sosyal boyutunu ihmal ederek ekonomik büyümenin sürdürülemeyeceğinin Banka tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Dünya Bankası bu yaklaşımını 2000’li yıllarda da devam ettirdi. Nitekim Bankanın 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nu Yoksulluğa Saldırı (Attacking Poverty) adıyla yayınlaması bunun önemli bir göstergesidir.

Dünya Bankası Başkanı, James Wolfensohn, 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nun önsözünde, Raporun hem geçmişteki düşünce ve stratejiler üzerine inşa edildiğini hem de yoksulluğun azaltılması için gerekli olduğunu düşündükleri faaliyetleri genişletip derinleştirdiğini ifade etmektedir. Dünya Bankası Başkanı, bu raporun insani yoksullukta önemli bir azalışın aslında mümkün olduğunu kanıtlamaya çalıştığını belirterek, küresel bütünleşme ve teknolojik ilerleme gibi güçlerin yoksul insanların ilgi ve ihtiyaçlarına sevk edilebileceğini ve bunun gerekliliğini savunmaktadır. Rapor’da yoksulluk sadece düşük gelir ve tüketim düzeyi olarak tanımlanmamakta, bunun yanında, eğitim, sağlık, beslenme ve insani gelişmenin diğer alanlarındaki düşük kazanımları da dikkate almaktadır. Yoksulluğun yoksul insanlar için ne anlama geldiği konusundaki söylemleri temel olarak güçsüzlük, sesini duyuramama, korunmasızlık ve korkuyu da kapsayacak şekilde tanımlı genişletmektedir (World Bank, 2000: v).

Raporda vurgulanan önemli bir husus da makro ekonomik istikrar ve piyasa dostu reformlar gibi büyümeyi hızlandıran geleneksel stratejilerin yoksulluğu azaltmak için gerekli ancak yeterli olmadığıdır. Kalkınma süreci için ihtiyaç duyulan sosyal kuruluşların geliştirilmesi, korunmasızlıkla mücadele ve kapsamlı bir büyümeyi sağlamak için katılımı destekleme gibi konulara çok daha fazla vurgu yapılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Rapor, yoksulluğa saldırı için eşit derecede öneme sahip üç alanda genel bir hareket çerçevesi önermektedir (World Bank, 2000: vi):

- Fırsatları desteklemek (promoting opportunity): Bütünsel bir büyümeyi harekete geçirerek ekonomik fırsatları yoksul insanlar için genişletmek
- Güçlendirmeyi kolaylaştırmak (facilitating empowerment): Yoksulların siyasi süreçlere ve yerel karar alma mekanizmalarına katılımını güçlendirerek ve cinsiyet, etnisite, ırk ve sosyal statüden kaynaklanan engelleri ortadan kaldırarak devlet kurumlarını yoksulların ihtiyaçlarına cevap verebilir ve onlardan sorumlu bir hale getirmek
- Güvenliği artırmak (enhancing security): Yoksulların, hastalıklara, ekonomik şoklara, dışlanmalara, doğal afetlere ve şiddete karşı korunmasızlıklarını azaltmak

Raporda yukarıda belirtilen bu üç temel hususun yoksullar için gerçek bir değere sahip olduğu ve etkin bir yoksulluğu azaltma stratejisinin her üç alanda da hükümet, sivil toplum, özel sektör ve yoksulların işbirliğini gerektirdiği belirtilmektedir (World Bank, 2000: vi). Bu üç boyutlu stratejinin iki önemli niteliğinden söz etmek gerekir. Birincisi, bu strateji, ekonomik politikalarla sosyal politikalar arasındaki katı farkın ortadan kalktığına işaret ederek kalkınma sorununun karmaşıklığını kabul eden bir yaklaşımın göstergesi olarak değerlendirilebilir. İkincisi ise, bu stratejinin Bankanın sosyal politika ve sosyal kalkınma alanında şu ana kadar yaptığı her şeyin “fırsatlar”, “güçlendirme” ve “güvenlik” şeklinde üç geniş kavramla bütünleştirilerek bir araya getirilmesidir. Nitekim 1980’lerde yoksulluğu azaltmak için ekonomik büyüme ön plana

çıkarılmaktaydı. 1990’larda ekonomik ve sosyal kalkınma yoksulluğu azaltmak için gerekli görüldü. 2000’lerde ise, sosyal kalkınma politikalarının ve yoksullukla mücadelenin ekonomik büyümeyi harekete geçirdiği kabul edildi. Bu kalkınma anlayışı, kalkınmanın sosyal desteklerine gerekli önem verilmediğinde, ekonomik büyüme ve kalkınmanın başarılı olmasının ve sürdürülmesinin neredeyse imkânsız olduğuna işaret etmektedir (Vetterlein, 2007: 521, 522).

2000/2001 Dünya Bankası Raporu’nda, genel hareket çerçevesi belirtilen bu stratejinin uygulanması için basit ve genel geçer bir projenin mevcut olmadığına işaret edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin, yoksulluğu azaltmak için ulusal öncelikleri ve yerel gerçeklikleri yansıtan politikalarını kendilerinin oluşturması gerektiği belirtilmektedir (World Bank, 2000: 6). 2000/2001 Dünya Kalkınma Raporu’nda yer verilen ve yoksulluğa saldırı için öngörülen hareket çerçevesi, 1999 yılındaki yıllık toplantılarında Dünya Bankası ve IMF’nin, ülkece sahiplenilmiş yoksulluğu azaltma stratejilerinin, Dünya Bankası ve IMF tarafından sağlanan imtiyazlı krediler için bir temel oluşturması gerektiği önerisiyle paralellik göstermekteydi. Bu stratejiler, Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (Poverty Reduction Strategy Paper) adında somut bir biçim kazandı. Bu şekilde, Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi (YASB) hazırlama süreci doğmuş oldu. Süreç aslında, Bankanın daha önce benimsemiş olduğu ve Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi içinde yer bulan bir dizi ilkenin gerçekleştirilmesine dayanmaktaydı. Bu noktada, Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi ile YASB arasındaki ilişkide, Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesini varılması gereken yer, YASB’yi de seçilen rota olarak düşünmek mümkündür (Levinson, 2003: 2). Peki, Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi nedir? Bu sorunun cevabı, Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Kaynak Kitabında yer almaktadır. Uluslararası kalkınma topluluğu, 1996 yılında yoksul ülkelerin borçlarını azaltmak için başlatılan Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler (Heavily Indebted Poor Countries) girişimi kapsamında borçların azaltılmasından ya da Dünya Bankası tarafından sağlanan imtiyazlı kredilerden faydalanan bütün düşük gelirli ülkelerin, ülke sahipliğinde yoksulluğu azaltma stratejilerini geliştirmeleri gerektiğini gündeme getirdi. Bu durumdan yetmiş düşük gelirli ülke etkilenmekteydi ve YASB’ler bu şekilde söz konusu ülkelerin gündemine girdi. YASB’lerin hazırlanmasıyla hem Dünya Bankası ve IMF tarafından sağlanan yardım ve kredilerin, hem de bağışta bulunan ülkeler tarafından sağlanan yardımların koordinasyonu için bir temel çerçevenin oluşturulması amaçlandı. Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Kaynak Kitabında, söz konusu stratejilerin aşağıda belirtilen özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmektedir (Klugman, 2002: 2, 3):

- Ülkece yönetilmeli ve ülke sahipliğinde olmalı; oluşturulmasında, uygulanmasında ve sonuçların izlenmesinde geniş temelde katılımcı süreçlere dayalı olmalı
- Sonuç odaklı, yoksulların yararına olacak çıktılara odaklanmalı
- Kapsayıcı olmalı, yoksulluğun nedenlerinin ve yoksullukla mücadeledeki önlemlerin çok boyutlu yapısını dikkate almalı

- Ortaklık odaklı olmalı, iki taraflı, çok taraflı ve hükümet dışı kalkınma ortaklarının ülke stratejilerini desteklemede aktif ve koordine edilmiş katılımı için bir temel sağlamalı
- Sürdürülebilir biçimde yoksulluğun azaltılmasının bir gecede başarılamayacağı gerçeğinden hareketle, yoksulluğun azaltılması için orta ve uzun dönemli bir perspektife dayalı olmalı

Burada belirtilen ilkeler, yoksullukla mücadelede, ilgili strateji belgesinin Dünya Bankası ya da IMF tarafından değil de bizzat ülke tarafından hazırlanması; strateji belgelerinin hazırlanması sürecinde, yoksulların kendileri de dâhil olmak üzere geniş temelde bir katılımcı öngörmesi, yoksulluğun sadece bir gelir yoksunluğu olmadığını kabul edip çok boyutlu yapısını dikkate alması açısından yenilikçi bir yaklaşımın yansıması olarak değerlendirilebilir.

Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Kaynak Kitabında, YASB’lerin hazırlanması sürecinde ülke sahipliği, sonuç odaklılık ve ortaklığa dayalı olma gibi önemli unsurlara vurgu yapılmış olmakla birlikte, söz konusu strateji belgelerinin kabul edilip edilmemesi noktasında karar mekanizmasının Dünya Bankası ve IMF’nin ilgili kurulları olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir. Buna göre, bir hükümet Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesini IMF ve Dünya Bankasının Yönetim Kurullarına sunduğunda, Banka ve IMF personelinin ortak değerlendirme süreci başlamaktadır. Bu ortak değerlendirme sonucunda, YASB’de sunulan stratejinin IMF ve Dünya Bankası’nın yardım programlarından yararlanmak için güçlü bir temel oluşturup oluşturmadığına karar verilmektedir. Ülke sahipliğinin öne çıkarılması, politikaların oluşturulmasında ve seçilmesinde ülkelere hareket alanı yaratmış olmasına rağmen, stratejinin IMF ve Dünya Bankasının ilgili kurullarınca kabul edilmesinin yoksulluğu azaltmada neyin etkin olduğuna dair mevcut uluslararası anlayışa bağlı olacağı Kitap’ta açıkça vurgulanan bir husustur (Klugman, 2002: 4). Bu durumda, Dünya Bankası ve IMF’nin bir ülkenin YASB’sini veto etme gücüne sahip olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ülkeler sadece doğru politikaları buldukları sürece kendi politikalarını oluşturma özgürlüğüne sahip olacaklardır. Bu gelişme, yapısal uyum politikalarının zorlayıcı şartlılığından sivil toplum örgütlerinin ve hükümetlerin kalkınma sürecine katılımlarının teşvik edildiği uzlaşmaya dayalı yönetilebilir bir şartlılığa doğru yön değiştirme olarak değerlendirilebilir (Joseph, 2010: 40).

Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Kaynak Kitabı’nda sürdürülebilir büyümeyi sağlamak ve yoksulluğu azaltmak için oluşturulan öncelikli kamusal tedbirlerin YASB’lerin merkezinde yer aldığı belirtilmektedir. Her alanın tam olarak neleri içereceği ülkeler arasında değişiklik göstermekle birlikte, dört temel alanın altı çizilmektedir (Klugman, 2002: 4):

- Yoksulların katılabileceği sürdürülebilir ekonomik büyümeyi destekleyecek makroekonomik ve yapısal politikalar
- Kamu sektörü mali yönetimi dâhil, yönetimde iyileşmeler

- Uygun sektörel politika ve programlar
- Gerçekçi bir maliyetleme ve temel programlar için uygun düzeylerde finansman

Dünya Bankası ve IMF’nin yoksulluğun azaltılmasına yönelik politikalarında Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi’nin öne çıkarılması ve bu Çerçeve’nin bir parçası olarak, yardım programlarından yararlanmak isteyen düşük gelirli ülkeler tarafından YASB’lerin hazırlanması süreci, konuyla ilgili farklı görüşleri gündeme getirdi. Örneğin, bu görüşlerden biri, YASB girişiminin, en azından potansiyel olarak, geliştirmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına yönelik uluslararası yardımın uygulanış biçiminde hiç de önemsiz olmayan bir değişimi yansıttığını öne sürmektedir. YASB yaklaşımının özellikle hükümetlerin ve diğer ulusal kuruluşların kapasitelerini zayıflatarak, yoksulluğun azaltılmasına yönelik yardımların başarı şansını düşüren genel yardım eğiliminden kaynaklanan sorunlara bir çözüm olabileceği belirtilmektedir (Booth, 2003: 132).

YASB yaklaşımının güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konulduğu bir çalışmada ise güçlü yönlerin zayıf yönlere ağır bastığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu çalışmanın, YASB’nin güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin tespitleri şöyledir (Levinson, 2003: 10-13): PRSP yaklaşımının güçlü yönlerinden biri, yardım programından yararlanacak ülkeyi yoksulluk sorununa nasıl işaret edeceğini açık bir şekilde belirtmesi için zorlayacağıdır. Yaklaşımın bir diğer güçlü yönü, YASB’yi hazırlama sürecinin, yoksulların kaygılarını daha iyi bir şekilde ortaya koyabilmek için yoksulların sesine kulak verme ihtiyacına vurgu yapmasıdır. Bu noktada, niteliksel yaklaşımların politikaların yönlendirilmesinde ön plana çıkarılmasıyla, rakamlarla gizlenebilecek bir konuya insani bir yüz kazandırmak mümkün olabilecektir. YASB yaklaşımının kapsayıcı niteliğe sahip olması, yaklaşımın güçlü yönlerinden bir diğeridir. Bu kapsayıcılık sivil topluma ve maliye bakanlarının ötesinde hükümetin daha geniş bir kesimine uzanmaktadır. Yoksullukla mücadelede, stratejinin ilgili ülke tarafından hazırlanması, her ülkenin kendi hususiyetlerinin stratejinin oluşturulmasında dikkate alınmasını beraberinde getireceği için, yaklaşımın bu niteliği güçlü yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Son olarak, ekonomik büyüme yerine yoksulluğun azaltılmasına odaklanması ve bununla da bağlantılı olarak, YASB’nin ilgili ülkede yoksulluk üzerindeki etkilerini değerlendirmek için gerekli verilere olan ihtiyaca vurgu yapması bu yaklaşımın güçlü bir diğer yönünü oluşturmaktadır. Eğer yoksullar tanımlanabilecekse ve yaşam koşullarındaki değişiklikler izlenebilecekse, YASB’ler, hanehalkı düzeyinde verilerin gerekliliğinin altını çizmesi bakımından önemli bir rol üstlenmektedir. YASB yaklaşımı, bu şekilde, dikkatleri makroekonomik verilerden mikro ekonomik verilere yeniden yönlendirebilecektir.

Aynı çalışmada, YASB yaklaşımının zayıf yönlerine ilişkin yapılan tespitler şöyledir: YASB yaklaşımının zayıf yönlerinden ilki, bu yaklaşımın kapsayıcılığına ilişkindir. Düşük gelirli ülkelerde birçoğu yeterli düzeyde eğitim ve tecrübeye sahip olamayan sivil toplum unsurlarının sürece yeterli katkıyı sunamamalarına ilişkin endişeler bu çerçevede belirtilebilir. YASB yaklaşımının zayıf bir diğer yönü de,

bazı ülkelerde yeterli kapasite olmadığı için stratejinin ülke tarafından yazılması sürecinin her zaman öngörüldüğü şekilde çalışamayabileceğidir. Ayrıca, YASB’lerin yoksulluk üzerindeki etkilerini sağlıklı bir şekilde tespit edebilmek için gerekli olan ulusal düzeyde temsiliyet gücüne sahip panel verilere gelişmekte olan ülkelerde ulaşabilmenin zorluğu, YASB yaklaşımının zayıf bir başka yönü olarak belirtilmektedir. Panel verilerin yokluğunda, yoksulluktan çıkışlarda ya da yoksulluk içine düşmedeki geçişleri araştırmak mümkün olmayacaktır.

YASB yaklaşımına ekonomi politik bağlamında yapılan bir başka değerlendirmede bu uygulama “üçüncü yol” yaklaşımının bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirmede YASB yaklaşımı, hem OECD hem de gelişmekte olan ülkelerdeki farklı çizgilerden hükümetlerin ve kuruluşların uluslararası sermayeye ve yatırıma ideal şartları yaratmak için ekonomik, hukuki ve sosyal yönetimi dengelemeye odaklandıkları yeni bir uyum olarak görülmektedir. Küresel piyasa entegrasyonunu disiplinli bir yönetim ve geliştirilmiş beşeri ve sosyal sermaye ile bütünleyen bu uyum, sürdürülebilir büyümeyi sağlamak, sosyal ve ekonomik istikrarı gerçekleştirmek ve yoksulları ortaya çıkan fırsatlara dâhil etmek için bir umut yaratmaktadır. Ancak, bu değerlendirmede, önceliğin küresel ekonomik entegrasyon olduğuna işaret edilerek, kapsayıcı bir liberalizm modeli içinde hem yoksulluğun azaltılması hem de sosyal içerme politikası ve stratejisinin liberal siyasi projenin iyileştirilmesini temsil ettiği tartışılmaktadır. Küresel büyüme ve yoksulluğun azaltılması için geniş kapsamlı bütünleştirici çerçeve anlamında YASB’ler “üçüncü dünya için üçüncü yol” olarak görülmektedir (Craig, Porter, 2003: 54).

Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi’nin gündeme getirilmesiyle, Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa yaklaşımında gerçek ve samimi bir değişimden söz etmenin mümkün olmadığı yönünde değerlendirmelerin yer aldığı bir başka çalışmada ise Dünya Bankası’nın yoksulluğun azaltılması yolundaki amacının daha geniş ölçekteki bir amacın gerçekleşmesine bağlı olan ikincil bir amaç olduğu savunulmaktadır. Bu değerlendirmeye göre, Bankanın temel amacı, proleterleşmeyi ve sermaye birikimini küresel ölçekte genelleştirmek ve kolaylaştırmak, toplumsal ortaklık ve ülke sahipliği gibi meşrulaştırıcı programların geliştirilmesi aracılığıyla kapitalist hegemonyayı inşa etmek için gelişmekte olan dünyadaki sosyal ilişkilerin ve kuruluşların sistematik bir şekilde dönüştürülmesidir (Cammack, 2004: 190; Cammack, 2009: 37). Bu noktada, Dünya Bankası’nın yoksulluk karşıtı programının neoliberal politikalarından bir sapma olmaktan çok, onu tamamlamanın bir aracı olduğu savunulmaktadır. Bu durumun, sınırlı bir devlet anlayışını yansıtan sığ liberalizmin tam tersi, derin bir liberalizmi yansıttığı iddia edilmektedir (Cammack, 2004: 192).

Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi Uygulamalarına İlişkin Değerlendirmeler

Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin oluşturulması ve uygulanmasının hem ilgili ülkelerde yoksulluğun azaltılmasına hem de yardım kaynaklarının daha elverişli kullanılmasına katkı sağlayacağı beklenmekteydi. Bu noktada, ilk YASB uygulamalarının başladığı 2000’li yılların başından itibaren çeşitli ülke deneyimlerini inceleyen çalışmaların ortaya koyduğu sonuçların değerlendirilmesi anlamlı olacaktır.

Ülke deneyimleri ile ilgili ilk değerlendirmeler farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Örneğin, Dünya Bankasının diyalog ve sivil toplum konularında daha aktif bir rol oynadığının belirtildiği Tacikistan, Mozambik, Vietnam ve Arnavutluk’ta yoksulluk oranlarının gerilediği görülmektedir. Vietnam’da yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun oranı 1998’de %37,4 iken 2002 yılında %28,9’a geriledi. Aynı şekilde, veriler 1998 yılında Arnavutların %29,6’sının yoksul olduğunu ve 2002 yılında bu oranın %25,4’e düştüğünü göstermektedir. Ancak, söz konusu sonuçlar değerlendirilirken, YASB sürecinin böyle erken bir aşamasında yoksulluk oranlarındaki gerilemeyi sadece stratejiye bağlı olarak açıklamanın ve stratejinin etkisini diğer etkilerden ayırıştırmanın güçlüğü de önemle vurgulanmaktadır. Bu noktada, yoksulluk oranlarındaki gerilemenin yoksulluğu azaltma stratejileri ile ilgili olduğuna karar verebilmek için daha fazla zamana ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Blackmon, 2008: 195, 196).

Bolivia, Honduras ve Nikaragua’dan oluşan üç Latin Amerika ülkesinin deneyimlerinin incelendiği bir başka çalışmada, YASB sürecinin yardımların etkinliğini iyileştirdiğine dair kuşkulara işaret edilerek, bir bütün olarak sonuçların hayal kırıcı olduğu belirtilmektedir (Dijkstra, 2011: 112). Bolivia, YASB hazırlayan ilk ülkelerden biridir. Bolivia’da katılımcılık ve istişare süreçleri ile stratejinin yazılması arasında zayıf bir bağın varlığına işaret edilmektedir. Bolivia’da hükümet bir diyalog sürecine ilgi göstermiş olmakla birlikte bu diyalog sürecinin sonuçları stratejinin oluşturulmasında yeterli ilgiyi görmemiştir. Diğer yandan, diyalog sürecinin sınırlı bir gündeme sahip olduğu ve gündemin sosyal politikalarla ilgili olmakla birlikte, toprağa ve istihdama erişim, doğal kaynakların kontrolü, makroekonomik politikalar, bölgesel ticaret anlaşmaları ve yapısal reformlar gibi konuları içermediği üzerinde durulmaktadır. Bolivia’daki uygulama ile ilgili bir başka sınırlılık da Parlamento ve siyasi partilerin diyalog sürecinde yer almamaları olarak belirtilmektedir (Dijkstra, 2011: 116). Aynı çalışmada, Bolivia ile benzer şekilde Nikaragua’da da diyalog süreçlerinin iyi işlemediği vurgusu yapılmaktadır. Nikaragua’da YASB’nin yardım kuruluşlarının direktifleri doğrultusunda teknokratlar tarafından detaylı bir şekilde hazırlandığına işaret edilmektedir. Aynı şekilde, Honduras’ın da sivil toplum organizasyonlarının katılımını çok sınırlı bir şekilde tecrübe ettiği üzerinde durulmaktadır (Dijkstra, 2011: 118). Söz konusu üç ülkede de YASB’lerin IMF ve Dünya Bankası tarafından kabul edilmesinden

hemen sonra siyasi seçimler yapıldı. Üç ülkede de seçimler hükümetlerin değişmesine neden oldu. Seçimle iş başına gelenler yeni ulusal kalkınma planlarını uygulayacaklarını ve YASB’leri kendi stratejileri olarak tanımadıklarını duyurdular. Bu durum aslında kendi başına, söz konusu ülkelerde YASB’lerin dışarıdan empoze edildiğini ve ülkelerin siyasi geleneklerinin bir parçasını oluşturmadığını açık bir şekilde göstermektedir (Dijkstra, 2011: 121).

Yukarıda belirtilen üç Latin Amerika ülkesindeki YASB deneyimlerinin incelendiği bir başka çalışmada da, özellikle şartlı nakit transferleri gibi yenilikçi sosyal politika araçları ve programlarına rağmen bu ülkelerde yoksulluğun azaltılması bağlamında düşük kazanımlara işaret edilmektedir (Ruckert, 2009: 58). Örneğin, Nikaragua’da YASB’de ortaya konulan bazı sosyal hedeflere (ilköğretime giriş oranlarında artış, bebek ve anne ölüm oranlarında azalış, sağlık hizmetlerine daha iyi erişim gibi) ulaşılmış olmakla birlikte, temiz içme suyuna erişim ve yetersiz beslenme başta olmak üzere yoksullukla ilgili hedeflerin büyük bir kısmının gerçekleştirilemediği belirtilmektedir (Ruckert, 2009: 72).

YASB’lerin başlangıcından itibaren dünya genelinde ülke örneklerine ilişkin yapılan gözlemlerde, özellikle katılımcılık konusuyla ilgili olarak uygulamaların beklentilerin gerisinde kaldığına ilişkin sonuçlar tespit edilmektedir. YASB’ler her kıtadan yoksul ülkelere uygulanmasına rağmen, gözlemciler, sürecin çıktılarında yönelik bazı ortak noktalar üzerinde durmaktadırlar. Bu noktada üç hususun altı çizilmektedir (Lazarus, 2008:1207): Bunlardan ilki, makroekonomik politikalarda herhangi bir değişimin olmadığına ilişkindir. YASB’lerin makroekonomik politika bileşenlerinin standart neoliberal makroekonomik politikalardan sapma göstermediği açık bir şekilde belirtilmektedir. Ortaya çıkan ortak sonuçlardan ikincisi, YASB sürecindeki katılımcılık düzeylerinin oldukça yüzeysel ve sınırlı kaldığıdır. Bir diğer ortak sonuç da ülke sahipliğinde olması öngörülen YASB’lerin bu niteliğinin sözde kalmasıdır.

İlk YASB uygulamalarının incelendiği bir başka çalışmada ise, üç alanda önemli ilerleme kaydedildiği üzerinde durulmaktadır. Bu alanlardan ilki, hükümetlerin yoksulluk konusuna çok daha güçlü bir şekilde odaklanmalarıdır. İkincisi yoksulluk politikası tartışmalarına sivil toplumun dâhil edilmesidir. İlerleme kaydedilen üçüncü alan ise hem uluslararası ölçekte hem de ülke düzeyinde yardımda bulunan kuruluşlar arasında bir uyum ve dengenin sağlanmasıdır (Driscoll, Evans, 2005: 6). Aynı çalışmada, bu kazanımlara rağmen hala eksik olduğu düşünülen üç alandan söz edilmektedir. Bunlardan ilki, yoksulluğun azaltılmasında kurumsallaşmış bir taahhüt üzerinde hükümetin daha güçlü odaklanmasının sağlanmasına ilişkindir. İkincisi, uzun dönemde sivil toplumla yapılan görüşmelerin genişletilmesi ve yüzeysel olmaktan uzaklaştırılmasıdır. Üçüncüsü ise ülke düzeyinde yardım kuruluşlarının davranışsal farklılıklarının uyum içerisinde dengelenerek güvence altına alınması gereğine ilişkindir (Driscoll, Evans, 2005: 10).

YASB sürecinin başarılı olduğu ülkelerde, bu sürecin hem ülkedeki siyasi liderler tarafından benimsenen ve dile getirilen hem de ülke vatandaşları tarafından geniş ölçekte paylaşılan yoksulluğun azaltılmasına ilişkin ulusal bir projeye aynı zamana rastladığı üzerinde durulmaktadır. Bu noktada, yoksulluğu azaltma stratejilerinin eyleme dönüşmesi için zorunlu olan girişimlerle bu stratejilerin arkasında yer alan siyasi gücü korumak arasındaki hassas dengenin gözetilmesi önem kazanmaktadır (Driscoll, Evans, 2005: 19). Nitekim YASB uygulamasının ilk yıllarında başarılı ülke örneklerinden biri olan Uganda’da YASB girişiminden önce 1997 yılında Yoksullukla Mücadele Eylem Planı hazırlanmıştı. Bu nedenle 1999’da YASB girişimi başlatıldığında Uganda bu sürece devam etmek için hazırды. Benzer şekilde, Mozambik’te de YASB, hükümetin 1999 yılında hazırladığı yoksulluğu azaltma planları üzerine inşa edilmişti (Levinson, 2003: 7). Bu ülkelerin başarılı ülke örnekleri olarak öne çıkmasında YASB’lerin uygulanabilirliğini olumlu olarak etkileyen ve daha önce başlatılmış olan süreçlerin etkili olduğunu kabul etmek gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada, Dünya Bankası’nın yoksulluk sorununa yaklaşımında, yapısal uyum politikalarından Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi’ne ve Çerçeve’nin bir parçası olarak öne çıkan Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin geliştirilmesine uzanan süreç analiz edilmeye çalışıldı. Bu süreçte, neoliberal yapısal uyum politikaları hem uluslararası toplumda hem de söz konusu politikaların uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde giderek artan ölçülerde eleştirilere maruz kaldı. Söz konusu eleştiriler, 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde Dünya Bankası örneğinde olduğu gibi bizzat bu politikaların uygulayıcısı olan uluslararası kuruluşların içinden de yükselmeye başladı. Neoliberal yapısal uyum politikalarının uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde güçlü bir ekonomik büyümeyi gerçekleştireceği ve buna bağlı olarak da yoksulluğu azaltacağı öngörüsü pek çok ülke deneyiminin gösterdiği gibi doğrulanmadı. 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde Dünya Bankası kalkınmaya olan yaklaşımında Washington Sonrası Uzlaşması perspektifinde daha bütüncül bir yaklaşım geliştirmeye çalıştı. Bu süreçte kalkınma tartışmaları içine ülkelerin kendi kalkınma politikalarını ve önceliklerini belirleyebileceklerini ifade eden “ülke sahipliği” ve “katılımcılık” gibi kavramlar girdi.

Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin hazırlanması, kalkınmanın sosyal boyutunun öne çıkarıldığı 1990’lı yılların sonunda geliştirilen Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi yaklaşımının bir parçası olarak yoksul ülkelerin gündemine girdi. Bu ülkelerin uluslararası kuruluşların yardımlarından yararlanabilmeleri için Dünya Bankası ve IMF’nin ilgili kurulları tarafından kabul edilecek Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerini hazırlamaları gerekmekteydi. Söz konusu strateji belgeleri IMF ya da Dünya Bankası tarafından değil, ilgili ülke tarafından ülkenin hususiyetleri ve öncelikleri dikkate alınarak katılımcılık temelinde hazırlanacaktı. Dünya Bankası’nın

yoksulluk konusuna yaklaşımında bütüncül bir bakış açısını öne çıkaran bu yön değişimi, gelinen süreçte farklı görüşleri ve sorgulamaları da beraberinde getirdi. Bu süreç, bazıları tarafından Dünya Bankası’nın daha az ideolojik bir tutum geliştirmeye başlaması ve ekonomik büyümenin kalkınmanın sosyal boyutunun ihmal edilerek başarılmayacağına Dünya Bankası ve kalkınmanın diğer uluslararası aktörleri tarafından anlaşılması şeklinde yorumlanmaktadır. İlimli ve yapıcı olarak değerlendirebileceğimiz bu görüşlerin dışında, Dünya Bankasının yaklaşımını samimiyetten uzak olarak değerlendiren daha radikal görüşlere de rastlanmaktadır. Bu çerçevedeki değerlendirmelerde, yoksul odaklı ya da yoksul dostu politikaların öne çıkarılması şeklinde gerçekleşen bu yön değişimi, kapitalist hegemonyanın daha güçlü bir şekilde inşa edilmesi için neoliberal politikalara meşruiyet kazandırmanın bir aracı olarak görülmektedir.

Yoksulluğun azaltılması amacı ile birlikte uluslararası yardım kuruluşlarının daha etkin ve uyumlu bir şekilde faaliyet göstermelerinin sağlanması amacıyla da taşıyan Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgesi girişiminin ilk uygulamalarına ilişkin yapılan değerlendirmelerde, özellikle ülke sahipliği ve katılımçılık konusunda bir takım yetersizlikler öne çıkmaktadır. Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin hazırlanması sürecinde öngörülen katılımçılık ve diyalog süreçlerinin etkin bir şekilde işletilebilmesi şüphesiz bu stratejilerin uygulanabilirliği ve ortaya çıkaracağı sonuçlar üzerinde etkili olacaktır. Ancak, yoksul ülkelerin çoğunda sivil toplum unsurlarının yeterince gelişmediği ve gerekli deneyimlerden yoksun olduğu gerçeğinden hareket edildiğinde, ilgili strateji belgelerinin uluslararası finans kuruluşlarının müdahalesi ve yönlendirmesi olmaksızın hazırlanamayacağı açıktır. Bu husus kuşkusuz, stratejinin uygulanabilirliğini ve başarısını olumsuz etkileyecektir.

Son olarak belirtmelidir ki Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin gündeme getirilmesinde uluslararası finans kuruluşlarının karşı karşıya kaldıkları meşruiyet krizinin ve kendilerine yönelik eleştirilerin büyük payı bulunmaktadır. Uygulanmaya başlamalarının üzerinden on yıl geçmiş olmasına rağmen çeşitli ülke deneyimlerine yönelik araştırmalar dışında, Yoksulluğu Azaltma Strateji Belgelerinin yoksulluğun azaltılması ile ilgili uygulama sonuçlarına ilişkin kapsamlı değerlendirmeler henüz yeterli düzeyde değildir. Dünya Bankası’nın karşı karşıya kaldığı meşruiyet krizini aşıp aşmayacağı ya da yoksulluk konusuna yaklaşımındaki yön değişimine ilişkin sorgulamaların hangi doğrultuda ve boyutta devam edeceği kuşkusuz uygulama sonuçlarının başarısı ya da başarısızlığıyla bağlantılı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bienefeld, M; Ruckert, A. (2009) “Special Issue: A Decade of Poverty Reform at the World Bank”, Labour, Capital & Society, Special Issue, Vol. 42, Issue 1/2, 5-31, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=bf50e069-687c-4c2d-a294-b2bfc9baa671%40sessionmgr110&vid=1&hid=124>, (12.3.2012).
- Blackmon, P. (2008) “Rethinking Poverty through the Eyes of the International Monetary Fund and the World Bank”, International Studies Review, 10, 179-202.
- Booth, D. (2003) “Are PRSPs Making a Difference? The African Experience: Introduction and Overview”, Development Policy Review, 21:2, 131-159.
- Cammack, P. (2004) “What the World Bank Means by Poverty Reduction, and why it matters?”, New Political Economy; Vol. 9, no.2, 189-211, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=51dbd94e-6ff5-4fb7-bc38>, (05.4.2012).
- Cammack, P. (2009) “Poverty Reduction and Universal Competitiveness”, LABOUR, Capital and Society, 42:1&2, 34-54,
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=51dbd94e-6ff5-4fb7-bc38>, (05.4.2012).
- Craig, D; Porter, D. (2003) “Poverty Reduction Strategy Papers: A New Convergence”, World Development Vol.31, No.1, 53-69, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=51dbd94e-6ff5-4fb7-bc38>, (09.07.2012).
- Dijkstra, G. (2011) “The PRSP Approach and the Illusion of Improved Aid Effectiveness: Lessons from Bolivia, Honduras and Nicaragua”, Development Policy Review, 29, 111-133, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=51dbd94e-6ff5-4fb7-bc38-77e06c06be96%40sessionmgr14&vid=2&hid=6&bquery=Dijkstra>, (07.07.2012).
- Driscoll, R; Evans, A. (2005) “Second-Generation Poverty Reduction Strategies: New Opportunities and Emerging Issues”, Development Policy Review, 23 (1): 5-25. (Erişim) <http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=51dbd94e-6ff5-4fb7-bc38-77e06c06be96%40sessionmgr14&vid=2&hid=115&bquery=Driscoll,+R;+Evans>, (09.08.2012).
- Easterly, W. (2001) “The Effect of IMF and World Bank Programmes on Poverty”, United Nations University, WIDER, Discussion Paper No:2001/102.

- Joseph, J. (2010) “Poverty Reduction and the New Global Governmentality”, *Alternatives*, 35, 29-51, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=51dbd94e-6ff5-4fb7-bc38-77e06c06be96%40sessionmgr14&vid=2&hid=115&bquery=Joseph>, (07.09.2012).
- Klugman, J. (2002) *A Sourcebook for Poverty Reduction Strategies*, Washington: World Bank, (Erişim)
http://www.wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/IW3P/IB/2004/08/18/000112742_20040818172234/Rendered/PDF/2980000182131497813.pdf
- Lazarus, J. (2008) “Participation in Poverty Reduction Strategy Papers: reviewing the past, assessing the present and predicting the future”, *Third World Quarterly*, Vol. 29, No. 6, 1205 – 1221, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&hid=1&sid=27866756-1062-4759-9508-6059ac2cf70c%40sessionmgr113>, (05.10.2011).
- Levinson, J. (2003) “The World Bank’s Poverty Reduction Strategy Paper Approach: Good Marketing or Good Policy?”, *United Nations, G-24 Discussion Paper Series*, No:21, New York and Geneva.
- Özdek, Y. (2002) “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), Ankara: TODAİE, Yayın No: 311, 1-45.
- Parasız, İ. (2005) *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Pender, J. (2001) “From “Structural Adjustment” to “Comprehensive Development Framework”: Conditionality Transformed?”, *Third World Quarterly*, Vol.22, No.3, 397-411.
- Rodrik, D. (2011) *Akıllı Küreselleşme* (çev. Burcu Aksu), Ankara: Efil Yayınevi.
- Ruckert, A. (2006) “Towards an Inclusive-Neoliberal Regime of Development: From the Washington to the Post-Washington Consensus”, *LABOUR, Capital and Society*, 39:1, 35-67, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=27866756-1062-4759-9508-6059ac2cf70c%40sessionmgr113&vid=2&hid=116&bquery=Ruckert>, (03.04.2011).
- Ruckert, A. (2009) “A Decade of Poverty Reduction Strategies in Latin America: Empowering or Disciplining the Poor”, *LABOUR, Capital and Society* 42: 1&2, 57-81, (Erişim)
<http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=27866756-1062-4759-9508-6059ac2cf70c%40sessionmgr113&vid=2&hid=116&bquery=Ruckert>, (09.12.2011).
- Şenses, F. (2006) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları

- Stiglitz, J. (2006) Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı (çev. Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural), İstanbul: Plan B
- Vetterlein, A. (2007) “Economic Growth, Poverty Reduction, and the Role of Social Policies: The Evolution of the World Bank’s Social Development Approach”, Global Governance 2007/13, 513-533, (Erişim) <http://ehis.ebscohost.com/ehost/results?sid=9b1a057b-5e8b-428d-b706a90fd92a336d%40sessionmgr11&vid=2&hid=4&bquery=Vetterlein>, (03.01.2012).
- World Bank. (1990), World Development Report 1990: Poverty, Washington D.C: World Bank
- World Bank. (1997), World Development Report 1997: The State in a Changing World, Washington D.C: World Bank
- World Bank. (2000), World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, Washington D.C: World Bank

